

Švietimo tyrimas

Teorija ir praktika

David Bridges

Nepasitenkinimą edukologijos teorijomis ir pagrindinėmis mokytojų rengimo disciplinomis Jungtinėje Karalystėje pradėjo reikšti ir mokytojai praktikai, ir mokytojus rengiančių institucijų atstovai. Kaip vieno iš problemos sprendimo būdų buvo pradėta ieškoti tyrimo modelio, galinčio šiuos dalykus gerokai labiau suartinti. Šiuo požiūriu reikėtų kalbėti apie dvi tendencijas, kurios Jungtinėje Karalystėje buvo glaudžiai susijusios. Pirmoji kryptis – klasės veiklos tyrimas, antroji – visi tie dalykai, kuriuos dažnai vadiname refleksyviaja praktika ir kurie siejami su Davido Shelmaro pavarde.

Praktinės orientacijos šalininkai atskaitos tašku laiko realią mokytojo darbo praktiką klasėje. Jie daug dėmesio kreipia į pačių mokytojų nepasitenkinimą šitos praktikos eiga, kuris kyla iš to, kad jie jaučiasi nepajėgią atlikti klasėje to, ką norėtų. O šitai kelia poreikį savo dabartinę veiklos praktiką padaryti veiksmingesnę. Arba jeigu mokytojas linkęs užduoti daugiau klausimų ir daugiau apmąstyti, tai natūraliai ima galvoti apie platesnio edukologijos konteksto vertybes.

Pirmiausia panagrinėkime veiklos klasėje tyrimą. Šį tyrimą reikėtų pavaizduoti kaip uždara ciklą, kai ratu vyksta pasikartojanti veikla. Jis prasideda tuo, kad mokytojas nustato, identifikuoja savo darbo aspektus, kurie jam kelia nepasitenkinimą, kurie neveikia taip, kaip jis norėtų, ir t. t. Kitas žingsnis – atidžiau, dėmesingiau, sistemiškiau, nuosekliau nagrinėja, kas vyksta klasėje. Šio nagrinėjimo rezultatas – tam tikros hipotezės, kaip savo veiklą pakeisti, pataisyti, kad išspręstumėme nerimą keliančias problemas. Tolesnis žingsnis – tuos pokyčius įgyvendinti. Paskutinis etapas – vėl nagrinėjame, ką tie pokyčiai davė, kas vyksta klasėje po to, kai ką nors pakeitėme. Štai tokie būtų pagrindiniai veiklos principai. Jei ką domintų filosofinis veiklos tyrimo pagrindas, tai jis labai glaudžiai susijęs su pragmatine pažinimo teorija (J. Dewey, W. Jamesas), Čikagos filosofų mokykla, kuri buvo itin aktyvi 3-4-ajame XX a. dešimtmėčiais. Čia matome įprastą procesą, kaip tobulinti pažinimą, žinių įgijimą. Tai taip pat vaizduojama cikliška. Šis procesas prasideda tuo, kad žmogus turi tam tikrą poreikį, atlieka tam tikrą projektą, turi tam tikrą tikslą ir, jo siekdamas, vadovaujasi tam tikra vertybių arba įsitikinimų sistema. Kitas etapas – jis nusivilia, susiduria su nesėkme ir mato, kad dabartinė jo vertybių sistema kažkodėl yra neveiksminga. Trečias žingsnis – problema intelektualizuojama, apmąstoma, formuluojamos alternatyvios hipotezės. Savo patirtį žmogus vėl išbando praktiškai, ir jeigu hipotezės pasitvirtina, tai jis įsitikinimų sistemą peržiūri, patobulina ir papildoma. Toliau grįžtama į pradinį atskaitos tašką veikla, tikslas, vertybės ir t. t.

Praktinės veiklos tyrimas susieja švietimo tyrimo teoriją ir praktiką. Pasak L. Stenhouse'o, „mokslinis tyrimas – tai sistemingas nagrinėjimas, kuris vėliau paskelbiamas viešai“. Mokslinį tyrimą įvardija trys sąlygos: 1) sistemiškumas (yra tam tikra struktūra, metodas, dalykas); 2) nuolat tam tikram objektui skiriamas dėmesys; 3) tyrimo rezultatų viešumas (tai būtina tyrimo proceso dalis, nes taip idėjos, siūlymai, teorija pateikiami vertinti ir kritikuoti).

Grįžkime prie veiklos klasėje tyrimo ir aptarkime keletą dalykų, visų pirma – teoriją. Mes susiformuojame tam tikras nuostatas apie kitus žmones, teorijas – apie galimus vienokių ar kitokių veiksmų padarinius, turime moralinių, socialinių ir politinių įsitikinimų. Apie daugelį šių dalykų specialiai negalvojame ir priimame tai kaip savaime suprantama. Dažnai mes sąmoningai tų teorijų nesuvokiame, nors jos yra persmelkusios mūsų mąstymą ir veiklą. L. Stenhouse'as mini ir vieną iš pagrindinių tyrimo tikslų: jis kalba apie tyrėjo norą įprastus dalykus paversti neįprastais, ir viena iš

sudedamųjų šio proceso dalių – vis nuodugnesnis dalykų, kuriuos laikome savaime suprantamais, suvokimas. Svarbus veiklos klasėje tyrimo bruožas yra platesnis, atviresnis žvilgsnis. Siekiame naujai pažvelgti ir į tai, kas vyksta mūsų klasėje, ir į nuostatus, kurias į klasę atsinešame. Taigi veiklos tyrimas yra vienas iš būdų naujai pažvelgti į savo praktiką ir į teorines nuostatus. Veiklos tyrimą taip pat galima vadinti moksliniu, nes mokytojai jį atlieka sistemingai ir mąstydami apie tai, kas vyksta jų klasėje, mokykloje. Įprastai mokydami, mokytojai geriau ar prasčiau suvokia, kaip ir kodėl jų mokiniai ką nors daro, pavyzdžiui, atsakinėja į klausimus. Bet tuo atveju jie sistemingai ir ilgesnį laiką mokinių atsakymų priežasčių nenagrinėja. Tuo tarpu atliekant veiklos tyrimą galima pamokos vyksmą fiksuoti, pavyzdžiui, įrašyti atsakymus magnetofono juostoje ir tam tikrą laiką juos nagrinėti, bandant rasti kokių nors dėsnų, būdingų šių atsakymų ypatybių. Arba mokytojas gali nuspręsti, kad jam reikia žmogaus, kuris iš šalies pažvelgtų į tai, kas vyksta klasėje. Jis gali paprašyti kolegos, kuriuo pasitiki, kad tas pasėdėtų klasėje ir stebėtų vaikų elgesio aspektus, kuriuos vėliau jiedu aptartų.

Mokytojai, klasėje atlikdami veiklos tyrimą, gali tvirtinti paisantys mažiausiai dviejų L. Stenhouse'o išvardytų dalykų. Kai kurie mokytojai gali įgyvendinti ir trečiąjį reikalavimą. Pavyzdžiui, rengiamos savo veiklą tiriančių mokytojų konferencijos, kurių metu viešai pristatoma tyrimų eiga ir rezultatai. Anglijoje yra leidžiamas pedagoginių veiklos tyrimų žurnalas. Mokytojai gali pasidalyti savais veiklos tyrimo rezultatais susitikdami vieni su kitais mokyklose ar mokytojų rengimo centruose. Tokiu atveju veiklos tyrimas irgi tenkina visus tris kriterijus.

Kaip jau sakytą, veiklos klasėje tyrimas susijęs su tam tikra teorija, nors reikia turėti omenyje, kad ta teorija dažnai yra savaime suprantama. Taip pat jau minėta, kad visai logiška ir prasminga būtų tokį veiklos tyrimą, jeigu jis atitinka visus kriterijus, laikyti moksliniu. Tačiau, ko gero, svarbiausia pabrėžti labai glaudų šio tyrimo ryšį su praktika: tyrimas pradedamas praktiniame kontekste, o jo rezultatai skirti praktiniam darbui tobulinti. Tai nuolatinis ciklas. Taigi esama labai glaudaus ryšio tarp tyrimo ir praktinės veiklos. Veiklos tyrimo pamatas – nuolatinis stebėjimas. Tačiau kartais mokykloje būname priblokšti, kaip mažai pedagogikos studentai pastebi, nes jie neturi tam tikrų teorinių kategorijų, neturi supratimo, teorinių rėmų, kurie padėtų išvelgti ir kritiškai, analitiškai interpretuoti tai, kas klasėje vyksta. Atsigręžęs į savo patyrimą, prisimenu laikus, kai mes neturėjome supratimo apie lyčių problemą, kai buvo labai lengva ignoruoti tą visokeriopą diskriminaciją, kuri vykdyta mokykloje lyčių, būtent mergaičių, atžvilgiu. Daugelis dalykų šiuo požiūriu buvo nepastebimi, nes mes nebuvome psichologiškai pasirengę to pastebėti. Viena iš filosofinių pragmatizmo problemų ir vienas iš veiklos tyrimo ribotumų yra tas, kad šiuo atveju mes pastebime problemas, su kuriomis susiduriame tiesiogiai. Kuo mums gali padėti gera teorija? Ji gali nurodyti įvairius požiūrio į tą patį reiškinį aspektus; gali padėti plačiau atmerkti akis ir pamatyti galimybes, apie kurias iki tol nepagalvodavome; gali paskatinti ne tik techninį ar technologinį tam tikrų reiškinų realizavimą, bet ir kelti tų uždavinių prasmingumą, vertės klausimus.

Aš manau, kad rengiant mokytojus tokie dalykai kaip veiklos tyrimas yra labai svarbūs, tačiau ir teorija – būtina mokytojų rengimo dalis. Nors ir labai pritariu tiems sistemingiems ir ilgalaikiams tyrimams, kuriuos mokytojai atlieka klasėje, manau, kad reikia palikti erdvės ir kitiems tyrimams, ateinantiems iš turtingesnės intelektualinės tradicijos ir atliekamiems kartu su mokytojais. Tačiau tyrimus turi atlikti profesiskai pasirengę žmonės. Turiu pabrėžti, kad visi čia minėti dalykai praktinę veiklą tik papildo, bet jokių būdu jos nepakeičia.

Pabaigoje norėčiau aptarti požiūrį, kad edukologijos tyrimai nesiskiria nuo kitose srityse atliekamų tyrimų. Edukologija yra socialinės praktikos sritis, kurią galima tirti pasitelkus kitų disciplinų metodus. Yra metodų, atėjusių į edukologijos tyrimus iš gamtos mokslų. Pavyzdžiui, gavus geresnių trąšų ir galint kontroliuoti eksperimento

sąlygas – šviesą ir drėgmę, įmanoma nustatyti, kokiomis trąšomis tręšiant išaugs didesni pomidorai. Taip pat ir edukologijoje galima ugdomiems vaikams pritaikyti iš žemės ūkio paimtą modelį. Čia vietoj trąšų pasitelkiame tam tikrus mokymo metodus. Ten lyginome, kokie užaugo pomidorai, o čia galima lyginti intelektualinį vaikų augimą taikant vienokius ar kitokius metodus. Aš pats manau, kad taikant klasėje tokią metodologiją susiduriama su daugybe sunkumų. Yra ir kitų tradicijų, kurias galima perkelti į edukologiją. Neseniai dalyvavau Pietų Anglijoje atliekamame tyrime, kuris labai priminė medikų epidemiologų tyrimus. Tiriant siekta sužinoti, kodėl vienos vietovės gyvenantys vaikai rečiau mokosi aukštosiose mokyklose negu vaikai, kilę iš kitų vietovių. Buvo sudarytas žemėlapis, ir išryškėjo vietos, iš kurių kilusių vaikų tikrai labai mažas procentas mokosi aukštosiose mokyklose. Toliau ėmėme socialinius-ekonominius kriterijus ir žiūrėjome, kurie iš jų koreliuoja. Manau, kad tokie edukologijos tyrimai taip pat yra riboti, bet pripažįstu, kad jie būtini.

Socialiniai mokslai turi pripažintas tyrimų tradicijas. Kai kurios metodologijos, taikomos sociologijos tyrimuose, sutampa su taikomomis gamtos tyrimuose. Bet socialiniams mokslams būdinga tam tikra specifika. Didžiojoje Britanijoje ir JAV edukologijos mokslininkai vis plačiau taiko etnografijos ir antropologijos metodus. JAV, Didžiojoje Britanijoje ir žemyninėje Europoje galima pastebėti ir stiprias kritinės teorijos, kurios ištakos yra marksizmas, tradicijas. Daugelis tyrėjų remiasi fenomenologijos tradicija – bando išsiaiškinti ir suvokti, kaip patiriami, išgyvenami klasėje ir mokykloje vykstantys dalykai. Taigi mokslininkai edukologai remiasi kitų mokslo sričių pripažinta metodologija. Tai tradicijos, sėkmingai puoselėjamos viso pasaulio aukštosiose mokyklose. Egzistuoja savi kokybės standartai, daugeliu aspektų besiskiriant nuo taikomų gamtos moksluose.

Per pastaruosius 10-20 metų edukologai pradėjo remtis ir visai kitomis negu įprasta tyrimo tradicijomis. Turiu omenyje susidomėjimą biografiniu ir autobiografiniu metodu, grožiniu pasakojimu. Vienas projektas, kuriame dalyvavo mano tyrimų centras, buvo skirtas išsiaiškinti, kodėl taip mažai moterų užima aukštas vadybininko pareigas ir kas moterims, kurios vis dėlto tokias pareigas eina, sudarė sąlygas tai pasiekti. Tyrimas vadinosi „Mokytojų gyvenimas ir darbai“. Buvo atliekama išsami daugelio mokytojų gyvenimo analizė ir ieškoma asmeninio bei profesinio gyvenimo sąsajų. Buvo bandoma nustatyti, su kokiomis problemomis jos susidūrė ir kokias sėkmingas strategijas taikė siekdamas tas problemas išspręsti. Šis tyrimas leido atskleisti dažniausiai nepastebimas mokytojų gyvenimo ir veiklos puses.

Labai trumpai norėčiau paminėti pačias radikaliausias tyrimų tendencijas. Kai kurie tyrėjai, rašydami savo tyrimų ataskaitas, vartoja naracinę formą, kitaip sakant, savo tyrimo rezultatus pateikia kaip pasakojimą, kurį netgi galima laikyti grožiniu. Jie argumentuoja tuo, kad tam tikrą tiesos aspektą galima atspindėti pasitelkus grožinio kūrinio formą, o grožinis kūrinys, kuris remiasi tyrimo rezultatais, gali papasakoti daugiau negu vien tik tyrimo rezultatai. Nesakau, kad teikiu tokiems metodams pirmenybę, bet jų atsiradimas atspindi šios srities pastarojo meto pokyčius.

Tyrėjai taip pat kelia klausimą, ar rašytinė kalba yra vienintelė forma, taikytina pateikiant tyrimą. Šiandien gyvename pasaulyje, kuriame svarbiausią vaidmenį atlieka vaizdas, todėl kai kurie tyrėjai klausia, kokia būtų fotografijos ar vaizdo įrašo – ne kaip tyrimo iliustracijos, bet kaip pačių tyrimo rezultatų pateikimo priemonės – vieta.

Taigi plačiąjame edukologijos tyrimų pasaulyje tyrimo paradigmos ir taikomos metodologijos leidžia kur kas įvairiapusiškiau suvokti edukologijos prasmę. Jų raida nuėjusi labai toli, bet jose vis dar esama tradicinių pozityvizmo elementų.

Straipsnis parengtas paskaitos, skaitytos projekto „Universitetinė didaktika“ dalyviams Šiuolaikinių didaktikų centre 2001 m. sausio mėnesį, pagrindu.

Davidas Bridgesas – Rytų Anglijos universiteto Taikomųjų tyrimų centro profesorius. Pagrindinė domėjimosi sritis – pedagogų rengimas ir švietimo tyrimai. Šiomis temomis yra išleidęs daug publikacijų Jungtinėje Karalystėje ir svetur. Dirbo įvairiuose savo šalies ir užsienio universitetuose.
